

УДК 347.471

В. Г. Рубан
кандидат юридичних наук,
адвокат

ДЕЯКІ АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЗМІНИ СКЛАДУ УЧАСНИКІВ ТОВАРИСТВА З ОБМЕЖЕНОЮ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ

Товариство з обмеженою відповідальністю є однією з найпоширеніших організаційно-правових форм юридичної особи в Україні. Основні підвалини нормативно-правового регулювання діяльності цього виду товариства, а також корпоративних відносин, які виникають між учасниками та самим товариством, були закладені ще в 1991 році, коли було ухвалено Закон України «Про господарські товариства». І хоча з того часу законодавча основа зазнала значних трансформувальних змін, на сьогодні все ще існує низка проблемних і спірних аспектів як правової регламентації, так і практики, у тому числі судової, застосування норм, покликаних врегулювати корпоративні та інші відносини, пов'язані зі зміною у складі учасників товариства з обмеженою відповідальністю.

Вивчення й аналіз окреслених аспектів є актуальним, особливо у світлі ухвалення в 2016 р. Пленумом Вищого господарського суду України постанови «Про деякі питання практики вирішення спорів, що виникають з корпоративних правовідносин» та ухвалення Верховною Радою України в першому читанні проекту Закону про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю.

У вітчизняній науці правовий статус, особливості діяльності товариства з обмеженою відповідальністю, корпоративні відносини, які виникають у цьому товаристві, тощо були та є предметом постійних наукових пошуків. Фундаментальні внески у розробку цих питань здійснили такі українські науковці, як О.А. Підпригора, Я.М. Шевченко, Н.С. Кузнецова, В.В. Луць, О.В. Дзера, О.М. Вінник, Л.С. Нецька, В.М. Кравчук та інші. Однак, постійні зміни у національному законодавстві та еволюція судової практики у вирішенні корпоративних спорів, потребують постійного системного наукового аналізу проблемних аспектів правозастосовної діяльності у цій сфері.

Метою статті є аналіз актуальних проблем і спірних питань, які виникають на практиці при зміні складу учасників товариства з обмеженою відповідальністю.

Завданнями статті є:

– проведення аналізу правового регулювання таких підстав зміни у складі учасників товариства з обмеженою відповідальністю, як відступлення учасником своєї частки у статутному капіталі ТОВ іншій особі, вихід учасника з ТОВ, звернен-

ня стягнення на частку учасника товариства, вивчення судової практики з цих питань;

– з'ясування найбільш спірних і законодавчо неврегульованих аспектів при зміні складу учасників із зазначених підстав;

– висвітлення власного бачення шляхів вдосконалення нормативно-правового регулювання підстав зміни у складі учасників товариства з обмеженою відповідальністю.

Аналіз останніх законодавчих змін, судових рішень, а також практики застосування правових норм, які регламентують функціонування інституту товариства з обмеженою відповідальністю, дав підстави дійти висновку, що одним з найбільш проблемних і спірних аспектів у цій сфері є зміна складу учасників. Звісно, ця проблематика не є новою, однак наявні на цей час правові механізми та норми все ж таки не дають однозначних відповідей на багато спірних питань, що, у свою чергу, не сприяє запровадженню уніфікованих підходів на практиці та гальмує розвиток цивілістичної науки.

Системний аналіз Закону України «Про господарські товариства» та Цивільного кодексу України дає змогу виокремити такі підстави для зміни учасника в товаристві з обмеженою відповідальністю:

1) відступлення учасником своєї частки в статутному капіталі ТОВ іншій особі (іншому учаснику чи третій особі);

2) вихід учасника з ТОВ;

3) виключення учасника з ТОВ;

4) смерть учасника ТОВ – фізичної особи або реорганізація/ліквідація учасника ТОВ – юридичної особи;

5) звернення стягнення на всю частку учасника в статутному капіталі ТОВ.

Зазначене майже повною мірою кореспондується з приписами частини 4 статті 17 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань», які встановлюють, що для внесення змін до державного реєстру, пов'язаних із зміною складу засновників (учасників) юридичної особи, серед іншого необхідно подати: примірник оригіналу (нотаріально засвідчену копію) рішення уповноваженого органу управління юридичної особи про вихід зі складу засновників (учасників) та/або заява фізичної особи про вихід зі складу засновників (учасників), справжність підпису на якій нотаріально засвідчена, та/або договору, ін-

шого документа про перехід чи передачу частки засновника (учасника) у статутному (складеному) капіталі (пайовому фонді) юридичної особи, та/або рішення уповноваженого органу управління юридичної особи про примусове вилучення зі складу засновників (учасників) юридичної особи або ксерокопія свідоцтва про смерть фізичної особи, судові рішення про визнання фізичної особи безвісно відсутньою [1].

Як бачимо, означений перелік документів майже в повному обсязі охоплює виокремлені нами підстави для зміни учасників ТОВ. Однак при цьому Закон про державну реєстрацію не дає відповіді, які документи необхідно подати для внесення змін до державного реєстру щодо складу учасників ТОВ у разі звернення стягнення на всю частку учасника в статутному капіталі ТОВ. За загальним правилом, встановленим у статті 149 Цивільного кодексу України [2] та у статті 57 Закону України «Про господарські товариства» [3], звернення стягнення на всю частку учасника в статутному капіталі товариства з обмеженою відповідальністю припиняє його участь у товаристві. Тобто в разі звернення стягнення на всю частку учасника в статутному капіталі ТОВ його участь у товаристві припиняється, а отже, відбувається зміна у складі учасників товариства, інформацію про що необхідно вносити до державного реєстру.

На практиці означена процедура є досить складною. І це викликано кількома факторами. По-перше, законодавець, використовуючи формулювання «звернення стягнення на частку», не передбачає фактичного звернення стягнення саме на частку учасника, а встановлює спеціальний механізм реалізації такого стягнення. Так, згідно зі статтею 149 Цивільного кодексу України звернення стягнення на частину майна товариства з обмеженою відповідальністю, пропорційну частці учасника товариства в статутному капіталі за його особистими боргами допускається лише в разі недостатності в нього іншого майна для задоволення вимог кредиторів. Кредитори такого учасника мають право вимагати від товариства виплати вартості частини майна товариства, пропорційної частці боржника в статутному капіталі товариства, або виділення відповідної частини майна для звернення на нього стягнення. Частина майна, що підлягає виділенню, або обсяг коштів, що становлять її вартість, встановлюється згідно з балансом, який складається на дату пред'явлення вимог кредиторам.

Отже, за змістом зазначених норм права майно товариства може бути виділено пропорційно частці боржника в статутному капіталі або може бути виплачена його вартість пропорційно частці боржника в статутному капіталі товариства на вимогу кредитора. Тобто специфіка звернення стягнення на частку в статутному капіталі ТОВ

полягає в тому, що предметом стягнення є не частка в статутному капіталі, а частка в майні товариства, пропорційна розміру частки учасника в статутному капіталі. У результаті звернення стягнення на частку в майні товариства у товариства не з'являється новий учасник, а лише зменшується майнова основа товариства на частину майна, що підлягає виділу, або на обсяг коштів, що становлять її вартість. З одного боку, цим закон створює певні гарантії для інших учасників товариства (оскільки кредитор не може, звертаючи стягнення на частку учасника, автоматично і самостійно стати учасником товариства), а з іншого – кредитори учасника-боржника не позбавлені можливості задовольнити свої майнові вимоги.

По-друге, основною умовою для звернення стягнення на частину майна ТОВ, пропорційну частці учасника товариства в статутному капіталі, є встановлення факту недостатності іншого майна учасника для задоволення вимог його кредиторів. Цю обставину необхідно доводити.

Аналізуючи означену проблему в науково-практичному коментарі Цивільного кодексу України за ред. О.В. Дзери (кер. авт. кол), Н.С. Кузнецової, В.В. Луця, автори зазначають, що вимога про звернення стягнення на частку можлива лише тоді, коли на забезпечення позову буде накладено арешт на майно боржника, проведено його опис, у результаті чого стане ясно, що майна учасника товариства недостатньо для погашення боргу і необхідно звернути стягнення на частку боржника, який є учасником товариства. Така ж вимога може бути пред'явлена і після ухвалення судом рішення, якщо в ході виконавчого провадження буде встановлено факт недостатності майна боржника [4, с. 351].

На переконання В.М. Кравчука, арешт та опис майна не можуть бути допустимим доказом недостатності майна боржника, адже його вартість під час опису не визначається. Окрім того, майновий стан боржника може змінитися під час виконання рішення, а тому недостатність майна, як умова звернення стягнення на частку, буде відсутня. При цьому науковець пропонує правовідносини зі звернення стягнення на частку в статутному капіталі ТОВ врегулювати за допомогою інституту обов'язкового викупу частки, який полягає в такому: у разі постановлення судового рішення про звернення стягнення на частку кредиторів звертаються до товариства з вимогою задовольнити їхні вимоги до учасника за рахунок дійсної вартості частки. З моменту надходження такої вимоги частка підлягає обов'язковому викупу та переходить у власність товариства за її дійсною вартістю. Натомість товариство повинно виконати вимоги кредиторів у межах дійсної вартості частки учасника-боржника. Корпоративні правовідносини за участі боржника припиняють-

ся. Надалі частка може бути відчужена третім особам або ж на її вартість може бути зменшено статутний капітал [5, с. 9-12].

Остання позиція автора заслуговує на увагу, однак не знайшла відображення в проекті Закону про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю [6]. Хоча його автори також передбачили викуп частки учасника у разі звернення на неї стягнення, однак не самим товариством, а іншими учасниками. Якщо ж учасники відмовляться від купівлі частки, вона передається на реалізацію на аукціоні. Крім того, у законопроекті передбачені деякі інші новели інституту «звернення стягнення на частку учасника ТОВ»:

1) відсутня чинна на цей час умова про можливість звернення стягнення лише за недостатності іншого майна боржника.

2) звернення здійснюється на виконання судового рішення про стягнення з учасника грошових коштів або на підставі судового рішення про звернення стягнення на частку майнового поручителя, яка передана у заставу для забезпечення зобов'язання іншої особи.

3) вартість частки учасника визначається, виходячи з ринкової вартості всього майна товариства як сукупності.

На наш погляд, у проекті закону більш детально визначено процедуру і механізм звернення стягнення на частку учасника. Це, безперечно, сприятиме правозастосовній діяльності, хоча деякі положення викликають запитання: чому звернення стягнення на вимогу кредиторів на частку статутного капіталу має відбуватися лише за рішенням суду, а не з інших визначених законом підстав, зокрема на підставі виконавчого напису нотаріуса? (На цьому, до речі, наголошує й Головне науково-експертне управління [7].) На яку дату необхідно визначати вартість частки учасника? На ці аспекти слід звернути увагу авторському колективу під час підготовки законопроекту до другого читання.

І. Городецька, розглядаючи підстави для зміни у складі учасників ТОВ, відзначає, що вихід зі складу учасників ТОВ може бути добровільним, тобто таким, що залежить від волі учасника, та примусовим, який, навпаки, не залежить від волі учасника товариства. З позиції правника, вихід зі складу учасників ТОВ можна вважати добровільним у разі відступлення частки в статутному фонді ТОВ одному чи кільком учасникам цього товариства; самому товариству; третім особам; перехід частки до правонаступників. Примусовим виділенням частки учасника є виключення учасника з товариства.

Ще одним із випадків виходу зі складу учасників ТОВ, який не залежить від волі учасника, однак не є примусовим, на думку І. Городецької, є смерть фізичної особи [8]. На наш погляд, обраний

науковцем критерій – «волевиявлення учасника» для класифікації підстав зміни учасників ТОВ – є доцільним, але сама класифікація є дещо недосконалою. По-перше, вихід зі складу учасників товариства є окремою і самостійною підставою для зміни складу учасників, який приводить до чітко визначених правових наслідків у вигляді виплати частини вартості майна товариства. А тому вважати виходом учасника також і відступлення ним частки іншій особі є некоректним. По-друге, ключовим критерієм для поділу є наявність або відсутність вільного волевиявлення учасника на припинення участі в товаристві.

Саме тому, з нашої позиції, вказані підстави залежно від волевиявлення учасника можна виокремити на дві групи. До першої групи можна віднести ті підстави, які залежать від волевиявлення учасника: відступлення учасником своєї частки в статутному капіталі ТОВ іншій особі (іншому учаснику чи третій особі); вихід учасника з ТОВ, реорганізація/ліквідація учасника – юридичної особи (крім випадків примусової ліквідації/реорганізації за рішенням компетентного органу державної влади). Тобто ключовою ознакою для цієї групи є наявність прямого і вільного волевиявлення учасника на припинення корпоративних відносин із товариством. До другої групи належать підстави, які не залежать від волі учасника, тобто виникають поза його волею. До них належать: виключення учасника з ТОВ; смерть учасника – фізичної особи; звернення стягнення на всю частку учасника в статутному капіталі ТОВ, примусова реорганізація/ліквідація учасника – юридичної особи за рішенням компетентного органу державної влади. У цих випадках припинення участі у ТОВ відбувається поза волею учасника та без його згоди. Безумовно, вказана класифікація є суто теоретичною.

Спробуємо детально проаналізувати деякі з перелічених вище підстав окремо.

Пунктом 4 частини першої статті 116 Цивільного кодексу України передбачено право учасника господарського товариства здійснити відчуження належної йому частки в статутному (складеному) капіталі товариства. Деталізують цю норму стаття 53 Закону України «Про господарські товариства» та стаття 147 Цивільного кодексу України, які закріплюють, що учасник товариства з обмеженою відповідальністю має право продати чи іншим чином відступити свою частку (її частину) у статутному капіталі одному або кільком учасникам цього товариства. Відчуження учасником товариства з обмеженою відповідальністю своєї частки (її частини) третім особам допускається, якщо інше не встановлено статутом товариства.

Іноді на практиці зустрічаються ситуації, коли в статуті ТОВ закріплюють, що учасник може відступити свою частку іншому учаснику

або третій особі лише за згодою інших учасників. Таке положення не відповідає вимогам законодавства, оскільки, на відміну від повного товариства, закон не обмежує право учасника ТОВ необхідністю отримати згоду інших учасників товариства на передачу частки. При цьому, як наголошує Пленум Вищого господарського суду України, будь-які інші способи обмеження права учасника на відчуження частки в статутному капіталі ТОВ, передбачені статутом, зокрема необхідність згоди інших учасників або товариства, не відповідають закону, а тому під час вирішення спору судом до уваги не беруться (п. 4.6) [9]. Разом із тим закон дозволяє встановити у статуті товариства заборону на відчуження частки третім особам. Недотримання такої заборони може бути підставою для визнання договору про відчуження частки третій особі недійсним.

Розглядаючи цю підставу для зміни у складі учасників, необхідно детально зупинитись на таких двох ключових аспектах: момент набуття права власності на частку та момент набуття статусу учасника ТОВ. У контексті цього слід відзначити, що ані наукова думка, ані судова практика не надає однозначної відповіді на це питання.

Так, Г.М. Шевченко припускає, що перехід частки в статутному капіталі товариства з обмеженою відповідальністю до нового учасника відбувається з моменту такої державної реєстрації змін до статуту товариства [10]. В.М. Кравчук відзначає, що залежно від того, у якій формі укладається договір про відчуження частки (простій письмовій чи нотаріальній), право власності на частку переходить до набувача або в момент, зазначений у договорі, або в момент (у день) нотаріального посвідчення такого договору [11]. Останньої позиції дотримується й О. Просянюк, яка відзначає, що право на частку переходить до третьої особи з моменту, вказаного в договорі, а якщо договір такого моменту не встановлює, то, відповідно, право переходить з моменту передання такого права, а в разі нотаріального посвідчення такого договору – з моменту його нотаріального посвідчення [12]. У зв'язку з тим, що спеціальним законодавством не встановлено будь-яких особливостей щодо моменту набуття права власності на частку в статутному капіталі ТОВ, колектив авторів підручника «Цивільне право України. Загальна частина» вважає, що застосуванню підлягають загальні положення про момент набуття права власності. Отже, сторонами на власний розсуд може бути визначено у договорі момент набуття права власності на частку [13].

Дійсно, оскільки чинне законодавство не закріплює приписів щодо моменту виникнення права власності, слід виходити із загальних положень цивільного законодавства. У такому разі сторони мають право самостійно передбачити в договорі

момент переходу права власності на частку в статутному капіталі товариства з обмеженою відповідальністю.

Другий проблемний аспект – момент набуття статусу учасника товариства – пов'язаний із наявністю двох так званих концепцій правового регулювання відносин щодо участі в товаристві:

1) «господарська концепція» передбачає поєднання усіх прав учасників товариства, у тому числі права на частку в статутному капіталі та права участі, в межах корпоративних прав;

2) «цивільстична концепція» передбачає два самостійні права: право на частку в статутному капіталі товариства і право участі в товаристві [14].

Перша концепція виходить з позиції Господарського кодексу України, який під корпоративними правами розуміє права особи, частка якої визначається в статутному капіталі (майні) господарської організації, що включають правомочності на участь цієї особи в управлінні господарською організацією, отримання певної частки прибутку (дивідендів) даної організації та активів у разі ліквідації останньої відповідно до закону, а також інші правомочності, передбачені законом та статутними документами (стаття 167). Прихильники цього напряму вважають, що право на частку і право участі в товаристві є неподільними і нерозривними, а право участі в ТОВ виникає одночасно з переходом права власності на частку в статутному капіталі товариства. Відповідно, набувши право власності на частку в статутному капіталі, особа автоматично стає його учасником, і рішення загальних зборів про прийняття власника частки до складу учасників ТОВ не потрібна.

Інша концепція виходить із того, що право власності на частку є майновим правом, а право на участь у ТОВ (зокрема, право на управління ТОВ) є особистим немайновим правом. Відповідно, з набуттям права власності на частку в статутному капіталі ТОВ набувач одночасно не стає учасником товариства, для цього необхідне відповідне рішення учасників ТОВ про прийняття нового власника частки до товариства.

Судова практика також неоднозначна у вирішенні аналізованої проблематики. Так, у п. 31 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 24.10.2008 р. № 13 «Про практику розгляду судами корпоративних спорів» зазначено, що особа, яка придбала частку в статутному капіталі ТОВ чи ТДВ, здійснює права і виконує обов'язки учасника товариства з моменту набуття права власності на частку в статутному капіталі [15]. Тобто ця позиція відповідає зазначеній вище «господарській» концепції.

Натомість дещо іншого висновку дійшов пленум ВС України у постанові від 25.02.2016 р. № 4 «Про деякі питання практики вирішення спорів, що виникають з корпоративних правовідно-

син». Так, у п. 2.6. цієї постанови вказано: «Право власності на частку в статутному капіталі ТОВ або ТДВ у третьої особи виникає з моменту укладення договору, якщо інше не встановлено домовленістю сторін (стаття 363 Цивільного кодексу України). Набуття права власності на частку в статутному капіталі надає третій особі право на вступ до ТОВ. Право участі у ТОВ або ТДВ є особистим немайновим правом, а отже, автоматичного набуття статусу учасника товариства у зв'язку з набуттям третьою особою права власності на частку в статутному капіталі не відбувається. Право безпосередньої участі у ТОВ або ТДВ третя особа набуває тільки з моменту вступу до товариства, що має бути підтверджено відповідним рішенням загальних зборів учасників товариства. Закон не пов'язує момент виникнення права участі у ТОВ або ТДВ з моментом державної реєстрації відповідних змін у складі учасників ТОВ або ТДВ. Водночас згідно з положеннями статті 89 Цивільного кодексу України відомості про зміни у складі учасників ТОВ або ТДВ підлягають внесенню до Єдиного державного реєстру. Правові наслідки наявності або відсутності відповідних відомостей у Єдиному державному реєстрі визначено статтею 10 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань».

Як бачимо, ВГС України дотримується цивілістичного підходу. Однак, така різновекторність позицій вищих судових інстанцій призводить лише до плутанини і породжує передумови для виникнення корпоративних спорів. Крапку у цьому може поставити лише законодавець, чітко визначивши на рівні закону момент переходу права власності на частку в статутному капіталі і момент набуття статусу учасника ТОВ. У цьому контексті, досить переконливою видається пропозиція В. Кравчука про те, що статут не повинен передбачати складу учасників. Внесення змін до Єдиного державного реєстру в частині складу учасників повинно відбуватися на підставі документів, які свідчать про перехід частки або припинення участі (договір, заява, свідоцтво про смерть, судові рішення тощо), без унесення змін до статуту. У разі запровадження таких змін момент переходу корпоративних прав до особи, яка придбала частку в статутному капіталі товариства, повинен пов'язуватися із внесенням змін до державного реєстру [14].

Дійсно, наявність законодавчого припису про те, що статут ТОВ повинен містити відомості про склад учасників та розмір часток кожного з них, вимагає внесення змін до статуту товариства у разі зміни складу учасників або розміру їхніх часток. У свою чергу, внесення змін до статуту є виключною компетенцією загальних зборів учасників, та підлягає обов'язковій державній реє-

страції. Таким чином, навіть за умови укладення договору купівлі-продажу частки у статутному капіталі покупець фактично не може стати повноправним учасником товариства без унесення загальними зборами відповідних змін до статуту товариства (затвердження нової редакції статуту товариства) та їх державної реєстрації.

Але як бути в разі відмови інших учасників від проведення загальних зборів та затвердження нової редакції статуту? У такій ситуації єдиним виходом для особи – набувача частки є звернення до суду за захистом своїх прав. Однак це довготривалий процес, за час якого особа фактично позбавлена можливості брати участь в управлінні товариством. За таких умов пропозиція науковця В. Кравчука виглядає цілком логічною, оскільки під час відчуження частки не буде необхідності скликати загальні збори, вносити зміни до статуту та здійснювати їх державну реєстрацію, а зміна учасників ТОВ у державному реєстрі здійснюватиметься на підставі правочину або іншого документу, який засвідчує перехід частки. Крім того, з метою мінімізації ризиків рейдерства доцільно повернути обов'язкову умову щодо нотаріального посвідчення правочину, за яким відбувається відчуження частки у статутному капіталі. Або, наприклад, встановити вимогу, що державна реєстрація зміни у складі учасників товариства (у разі відчуження частки) відбувається на підставі договору, іншого документа про перехід чи передачу частки учасника в статутному капіталі ТОВ (які можуть укладатися в простій письмовій формі, без нотаріального посвідчення), заяви про припинення участі в ТОВ від особи, яка відчужила частку, та заяви про вступ до товариства від особи, яка набула право власності на частку, підписи на яких повинні бути нотаріально засвідчені.

Зміна у складі учасників ТОВ також відбувається у зв'язку із добровільним виходом учасника з товариства. Це право гарантоване Законом України «Про господарські товариства» та Цивільним кодексом України. Так, згідно із статтею 148 Цивільного кодексу України учасник товариства з обмеженою відповідальністю має право вийти з товариства, заявивши про це не пізніше ніж за три місяці до виходу, якщо інший строк не встановлений статутом. Справжність підпису на заяві про вихід з товариства підлягає нотаріальному засвідченню.

Вихід є актом одностороннього волевиявлення учасника, направленим на припинення корпоративних відносин із товариством, внаслідок чого учасник отримує право одержати вартість частини майна, пропорційну його частці у статутному капіталі товариства. За домовленістю між учасником та товариством виплата вартості частини майна товариства може бути замінена переданням майна в натурі. При цьому закон не вимагає

отримання згоди інших учасників товариства чи самого товариства на вихід. Єдиною умовою, яку встановлює закон, є дотримання учасником строку повідомлення товариства про свій вихід.

Найбільш дискусійним у теорії та практиці корпоративного права є момент виходу, адже безпосередньо з ним і пов'язуються відповідні наслідки з приводу розрахунків між товариством та учасником. І однією з основних причин цьому є неоднозначна позиція суду. Так, у п. 28 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про практику розгляду судами корпоративних спорів» від 24.10.2008 р. за № 13 зазначено, що при вирішенні спорів, пов'язаних із виходом учасника з товариства, господарські суди повинні керуватися тим, що відповідно до Цивільного кодексу України та Закону України «Про господарські товариства», учасник ТОВ чи ТДВ вправі у будь-який час вийти з товариства незалежно від згоди інших учасників та самого товариства. Вихід зі складу учасників товариства не пов'язується ні з рішенням зборів учасників, ні з унесенням змін до установчих документів товариства. У зв'язку із цим моментом виходу учасника з товариства є дата подачі ним заяви про вихід відповідній посадовій особі товариства або вручення заяви цим особам органами зв'язку.

Дещо раніше Вищий господарський суд України у своїх Рекомендаціях «Про практику застосування законодавства у розгляді справ, що виникають з корпоративних відносин» від 28.12.2007 р. за № 04-5/14 відзначив, що подання заяви про вихід з товариства є дією, спрямованою на припинення корпоративних прав та обов'язків учасника товариства. Учасник вважається таким, що вийшов з товариства з обмеженою або з додатковою відповідальністю, з моменту ухвалення загальними зборами рішення про виключення учасника з товариства на підставі його заяви про вихід, а в разі відсутності такого рішення – з дати закінчення строку, встановленого законом або статутом товариства для повідомлення про вихід з товариства (п. 3.5.) [16].

Вищий господарський суд України в абз. 2 п. 4.12 Постанови Пленуму «Про деякі питання практики вирішення спорів, що виникають з корпоративних правовідносин» від 25.02.2016 р. за № 4 зауважив, що, встановлюючи момент виходу учасника з товариства, господарським судам слід враховувати, що таким моментом є дата спливу строку, передбаченого частиною першою статті 148 Цивільного кодексу України, або інша дата, зазначена у заяві учасника, якщо така дата визначена з дотриманням вимог цієї норми Цивільного кодексу України.

Такі неоднозначні та суперечливі між собою позиції вищих судових інстанцій навіряд чи є доцільними, оскільки провокують більше корпора-

тивних спорів аніж, сприяють їх усуненню. На наш погляд, останній висновок Вищого господарського суду України найбільш відповідає вимогам законодавству, з огляду на нормативно встановлений строк для інформування учасником товариства про свій вихід. Поряд із тим у цій же Постанові, Вищий господарський суд України зазначив, що під час розгляду спорів про стягнення вартості частини майна ТОВ та розміру частини прибутку господарські суди повинні мати на увазі, що вартість майна та розмір частини прибутку товариства, що належать до виплати учаснику, який вийшов, обчислюються на дату волевиявлення учасника вийти з товариства, тобто на дату подання учасником заяви про вихід із товариства (п. 4.14).

Таким чином, з позиції суду касаційної інстанції, дата припинення корпоративних відносин та дата, станом на яку розраховується вартість майна, що підлягає виплаті учаснику, не збігаються. На нашу думку, така позиція суду є виправданою з точки зору захисту майнових інтересів учасника, адже у протилежному випадку, якщо розраховувати вартість майна на дату виходу учасника з товариства, за період з моменту повідомлення товариства про вихід і до дати, на яку здійснюється розрахунок, активи товариства внаслідок несумлінних дій інших учасників можуть суттєво зменшитись.

У проекті закону «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» запропоновано деякі суттєві новели з врегулювання інституту виходу учасника з ТОВ. По-перше, автори законопроекту пропонують встановлювати різні умови для виходу учасників з ТОВ, які визначаються в залежності від розміру часток учасників у процентному співвідношенні до всього статутного капіталу. Так, для учасника, частка якого у статутному капіталі товариства є менше 50 відсотків, закріплюється право вийти з товариства у будь-який час без згоди інших учасників. Інакше учасник може вийти з товариства за згодою інших учасників протягом одного місяця з дня отримання такої згоди, якщо менший строк не визначений такою згодою. При цьому в проекті закону передбачено, що рішення учасників про таку згоду ухвалюється одностайно загальними зборами, у яких беруть участь всі учасники товариства, а голоси учасника, що виходить, не враховуються під час ухвалення рішення учасників про таку згоду.

По-друге, згідно із законопроектом учасник товариства вважається таким, що вийшов, з дня державної реєстрації зменшення розміру статутного капіталу на розмір частки такого учасника. Як відомо, ухвалення рішення про зменшення статутного капіталу належить до компетенції загальних зборів, а отже, вихід учасника, знову залежить від рішення інших учасників товариства.

По-третє, автори проекту закріпили, що вартість частки учасника визначається станом на день виходу виходячи з ринкової вартості всього майна товариства, як сукупності. При цьому залишена можливість для передачі учаснику, що вийшов, майна товариства, яке дорівнює вартості частки. Це повинно здійснюватися виключно за згодою учасника товариства, що вийшов.

Таким чином, у проєкті закону чітко визначений момент, з якої учасник вважається таким, що вийшов. При цьому цей момент є точкою для розрахунку вартості майна, частина якої підлягає виплаті учаснику. Тим самим за умови ухвалення законопроекту буде поставлена крапка у спорі щодо визначення моменту виходу учасника з ТОВ.

Інші підстави для зміни у складі учасників товариства з обмеженою відповідальністю (виключення учасника з ТОВ, смерть учасника ТОВ – фізичної особи або реорганізація/ліквідація учасника ТОВ – юридичної особи) також потребують детального аналізу та вивчення з огляду на відсутність у чинному законодавстві детального регулювання цих корпоративних процедур і наявності різноманітної судової практики з цих аспектів. Однак, враховуючи складність, об'ємність і комплексність означених проблемних питань, вони потребують окремого дослідження, і це автор має на меті здійснити в наступних наукових працях.

Проведений у цій статті аналіз підстав для зміни у складі учасників надав можливість виявити такі найбільш спірні та проблемні питання, як: момент набуття права власності на частку та момент набуття статусу учасника ТОВ; момент виходу учасника з товариства і дата, станом на яку необхідно визначити вартість майна товариства для виплати її частини учаснику; порядок звернення стягнення на частку учасника.

Недосконалість норм права, які регламентують окреслені питання, та різновекторність судових підходів до їх вирішення, спричиняють плутанину і провокують корпоративні конфлікти. За таких умов найбільш оптимальним шляхом вирішення корпоративних проблем є вдосконалення нормативно-правового регулювання. При цьому новий закон про господарські товариства, на наш погляд, повинен детально врегулювати всі підстави, які приводять до припинення участі в ТОВ, а також кардинально змінити сталу практику щодо зміни у складі учасників ТОВ, пов'язаної з відчуженням частки в статутному капіталі товариства.

Література

1. Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань : Закон України від 15 травня 2003 р. № 755-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 31-32. – Ст. 263.
2. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року № 435-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40-44. – Ст. 356.

3. Про господарські товариства : Закон України від 19 вересня 1991 р. № 1576-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 49. – Ст. 682;

4. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України : у 2 т. / [за ред. О.В. Дзери (кер. авт. кол), Н.С. Кузнецової, В.В. Луця]. – К. : Юрінком Інтер, 2005. – Т. 1 – 832 с.

5. Кравчук В.М. Звернення стягнення на частку в статутному капіталі товариства / В.М. Кравчук // Актуальні питання цивільного та господарського права. – 2009. – № 2. – С. 9-12. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://vvlas.kiev.ua/poslugu/131-2010-11-16-17-59-09.html>.

6. Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю : Проект Закону України № 4666 від 13.05.2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=59093.

7. Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю : Висновок Головного науково-експертного управління на проєкт Закону України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=59093.

8. Городецька І. Зміна складу учасників товариства з обмеженою відповідальністю / І. Городецька // Юридичний журнал. – № 2. – 2002. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=419>.

9. Про деякі питання практики вирішення спорів, що виникають з корпоративних правовідносин : Постанова Пленуму ВГС України у постанові від 25.02.2016 р. № 4 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0004600-16/print1452604920805071>.

10. Шевченко Г.М. Деякі аспекти правового режиму частки в статутному капіталі товариства з обмеженою відповідальністю / Г.М. Шевченко // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2008. – № 9 (83). – С. 134–141.

11. Кравчук В.М. Припинення корпоративних правовідносин в господарських товариствах : [монографія] / В.М. Кравчук. – Львів : Край, 2009. – 464 с

12. Просянюк О. Деякі проблеми передання права на частку в статутному капіталі товариства з обмеженою відповідальністю / О. Просянюк // Вісник Академії адвокатури. – 2013. – № 1 (26). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/vaau_2013_1_16.pdf.

13. Цивільне право України. Загальна частина : підручник / [за ред. О. В. Дзери, д-ра юрид. наук, проф., чл.-кор. НАПрН України, засл. юриста України та ін.] ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – 3-те вид., переробл. і доп. – К. : Юрінком Інтер, 2010. – 976 с.

14. Кравчук В.М. Договори про відчуження частки в статутному капіталі господарського товариства / В.М. Кравчук // Науково-практичний журнал «Мала енциклопедія нотаріуса». – Квітень 2010 року. – № 2 (50).

15. Про практику розгляду судами корпоративних спорів : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 24.10.2008 р. № 13 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/v0013700-08>.

16. Про практику застосування законодавства у розгляді справ, що виникають з корпоративних відносин : Рекомендації Президії Вищого господарського суду України від 28.12.2007 р. за № 04-5/14 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v5_14600-07/print1448270751479958.

Анотація

Рубан В. Г. Деякі актуальні проблеми зміни складу учасників товариства з обмеженою відповідальністю. – Стаття.

У статті проаналізовано деякі підстави зміни складу учасників товариства з обмеженою відповідальністю: вихід учасника з товариства, звернення стягнення на частку учасника, відчуження частки. З'ясовано особливості та проблеми застосування кожної з підстав на практиці, а також запропоновано шляхи вдосконалення їх нормативно-правового регулювання.

Ключові слова: товариство з обмеженою відповідальністю, учасник, частка в статутному капіталі.

Аннотация

Рубан В. Г. Некоторые актуальные проблемы изменения состава участников общества с ограниченной ответственностью. – Статья.

В статье проанализированы некоторые основания изменения состава участников общества с ограниченной ответственностью: выход участника из обще-

ства, обращение взыскания на долю участника, отчуждение доли. Выявлены особенности и проблемы применения каждой из оснований на практике, а также предложены пути совершенствования их нормативно-правового регулирования.

Ключевые слова: общество с ограниченной ответственностью, участник, доля в уставном капитале.

Summary

Ruban V. G. Some current problems of the change of the participants' composition of the limited liability company. – Article.

Article analyzes some reason to change the participants' composition of the limited liability company, withdrawal of the participant from the company, enforcement of a partnership interest, alienation of a share. The features and problems of the use of each ground in practice are found and the ways of improving their regulatory control are suggested.

Key words: limited liability company, participant, share in the authorized capital.